

Megoldás Rimay János Balassi-gyászversének kiadástörténetéhez

A XVI. század annyi viszályal és ellenségeskedéssel teli magyar történetében jóleső érzés olyan magyarokról olvasnunk, akiket őszinte barátság fűzött össze. Ezért különösen öröm számunkra, hogy a század magyar irodalmának legnagyobb alakja, Balassi Bálint és hűséges ifjabb követője, Rimay János között a kevés szavú egykorú dokumentumok a legnemesebb barátságról tanúskodnak.

Amikor 1594-ben Balassi Esztergom ostrománál szíve keserűségében a halált keresve megsebesült és néhány nap múlva meghalt, Rimay, aki szintén jelen volt az ostromnál, még csak 23–26 éves lehetett. A következő években, elveszített idősebb barátja kérésére és emlékére megírta gyászvers-ciklusát, amely nemsokára nyomtatásban is megjelent.¹ A hét énekből álló ciklus két verse Balassi Bálint Ferenc nevű fivére emlékének van szentelve. Klaniczay Tibor hívta fel a figyelmet azokra a kéziratok emlékekre, amelyek Rimaynak a gyászvers-ciklusához írt, de nyomtatásban ismeretlen bevezetőit tartalmazzák.² Ezek a bevezetések valójában Balassi Bálint személyét védelmezik éltetőivel szemben, és az egyik Nádasdy Tamásnak, a másik Darholz Kristófnak van dedikálva.

A Darholz-nak címzett bevezetésben Rimay azt írja, hogy *vulgari nostro sermone de eorum vita et obitu pauca, ut vides, carmina cum apologetico nostro proemio domini Thomae de Nádasd. . . nomini inscripto edidimus*, azaz nemzeti nyelven megfogalmazott és — mint látható — nem nagyszámú verseimet életükről és halálukról . . . Nádasdy Tamás úr nevére címzett apologetikus előszavammal együtt kiadtam.³ Ilyen vagy más bevezető rész azonban a mindössze két példányban fennmaradt epicedium-nyomtatvány egyikében sem található. A gyászversek előtt csak a latin nyelvű rövid tartalmi összefoglalás áll, és azt az első vers magyar nyelvű argumentuma, összefoglalása követi.

Kérdés, hogy a bevezető részek nyomtatásban megjelentek-e, de mindkét ismert példányból elvesztek, vagy pedig Rimay szándéka ellenére nem került sor kinyomtatásukra. Klaniczay Tibor helyesen az utóbbi feltevést tartotta valószínűbbnek,⁴ Pirnát Antal is a fennmaradt példányok elejét épnek tekintette,⁵ Jenei Ferenc viszont az ellenkező álláspontot képviselte.⁶

Rimay szavaiból, amelyek szerint a Nádasdy Tamásnak címzett apologetikus előszót kiadta, csak szándékára lehet következtetni, de nem biztos, hogy az meg is valósult. Amikor előszavait fogalmazta, a kinyomtatást feltételezve múlt időt használt, hogy majd az olvasók előtt a kiadás ténye mint megtörtént valóság állhasson.

Nem nyújt semmi biztos eligazítást a lapszámozás nélküli nyomtatvány A-tól D-ig terjedő ívjelzése sem. A könyvek bevezető részeit ugyanis csaknem mindig később adták ki, mint a főrészt, és ezért megkülönböztető ívjellel látták el.

A probléma megoldásához mégis a nyomtatvány tüzetesebb vizsgálata vezetett. A kiadási hely nélkül megjelölt füzetet Szabó Károly nyomán⁷ mindeddig a bártfai műhely termékének tartották.⁸ Szabó Károly szerint, „hogy a nyomtatási hely Bártfa, kétségtelen abból, hogy betűi ugyanazok, melyekkel a Bártfán 1597-ben megjelent *Precatio pia* van nyomtatva.”^{9,10} Pontosabb összehasonlítás alapján azonban megállapítható, hogy a két nyomtatvány betűtípusai nem mindenben azonosak. Ezzel szemben a Rimay-versek betűit pontosan megtaláljuk a Vizsolyi Bibliában. Még szembetűnőbbek a könyvdrászek, amelyek nem a bártfai, hanem a vizsolyi Mantskovit-nyomda készletéből valók. Rimay tehát nem Bártfán, hanem Vizsolyban nyomatta ki Balassi-gyászverseit.

A másik kérdés a nyomtatás ideje. A Darholz Kristófhhoz címzett latin nyelvű keltezetlen ajánlásból kiténik, hogy Rimayt a Bártfán 1596-ban kiadott Balassi-emlékversek¹¹ is ösztönözték műve megírására és kiadására. Ugyanott dicséri Egert, mint *totius Hungariae cele berrima militaris academiát*, egész Magyarország leghíresebb vitéz iskoláját.¹² Márpedig Eger második ostromakor, 1596. október 13-án éppen nem dicsőséges módon török kézre került. Mindebből igen valószínű, hogy Rimay versciklusát 1596-ban nyomtatták Vizsolyban. Ez az az év, amikor a vizsolyi nyomdász — bizonyosan maga Mantskovit Bálint — hosszú betegség után

¹ RMK I. 1788.

² MTA I. OK 1957 (XI.) 287–288.

³ Kiadta PIRNÁT ANTAL. ItK 1966. 200. és 205.

⁴ MTA I. OK 1957 (XI.) 288.

⁵ ItK 1966. 197.

⁶ ItK 1966. 192.

⁷ RMK I. 1788.

⁸ ItK 1966. 192.

⁹ RMK I. 1787.

¹⁰ RMK I. 1788.

¹¹ Balassa Bálint minden munkái. Kiadta DEZSI LAJOS. Bp. 1923. 625–654.

¹² ItK 1966. 198–199, 203–204.

meghalt, és csak jó idő múlva tudták egy félbemaradt nyomtatványát befejezni. A könyv-*Exarmatio Scuti Laniani*, Tolnai Fabricius Tamástól 1597-ben jelent meg.¹³ Utóiratában a következő érdekes megjegyzést olvashatjuk: *Hoc opusculum iam ante annum fere in lucem proditisset, nisi in mora juisset diuturnus typographi morbus, qui ipsi etiam vitae finem atulit.* Ez a kis mű már csaknem egy évvel ezelőtt megjelent volna, ha a nyomdász hosszú betegsége, amely életének is végét vetett, nem késleltette volna. Tehát a könyv, amely végül is 1597-ben készült el teljesen, már 1596-ban is megjelenhetett volna. Hasonló lehetett a sorsa Rimay művének is: Mantskovit még ki tudta nyomtatni a verseket, de a címlap és a bevezető részek szedésére, ami az akkori gyakorlat szerint csaknem mindig a főréz kinyomtatása után következett, nem maradt ideje, mert megbetegedett, majd meghalt.

Lehetséges, hogy Mantskovit a bevezetések kéziratát már nem is kapta kézhez, vagy a kézhez kapott példány halála után elkallódott, avagy a nyomdát vezető faktoroknak egyéb gondjuk is volt, mint egy verses kiadványhoz az előszót kiszedni. A bevezető részek a versekhez viszonyítva amúgy is nagyon terjedelmesek: mintegy 6–8 levelet foglaltak volna el, amíg a versek 16 levélre vannak nyomtatva.

A fenti következtetést látszik megerősíteni a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának példánya is, amelynek első lapjára az egykori tulajdonos monogramját és az 1598 évszámot jegyezte be.¹⁴ Hasonló bejegyzések csaknem mindig a könyvek első lapján vagy esetleg az utolsón találhatóak. Az pedig alig valószínű, hogy a megjelenés és a tulajdonos bejegyzése között eltelt egy vagy két év alatt a nyomtatvány eleje a címlappal és bevezetésekkel már elveszett volna.

A fennmaradt két példány állapota, a nyomdász közbejött halála, az akadémiai példány possessor-bejegyzése együttesen azt bizonyítják, hogy a tervezett bevezető részek kinyomtatására nem került sor.

Mantskovit Bálint, aki oly sok érdemet szerzett Bornemisza Péter műveinek és az első teljes magyar bibliának kinyomtatásával, első nagy nemzeti költőnk emlékére írt versek kiadásával fejezte be életművét. A mintegy húszra tehető kiadványa között a kalendáriumoktól eltekintve a Balassi-epicedium az egyetlen nem vallásos tárgyú mű. Személyéről alig tudunk többet, mint amit nyomtatványai elárulnak, de az is elég, hogy munkásságát a legnagyobb elismeréssel kísérjük. Valószínűleg a Vizsolyi Biblia nyomtatásának emberfeletti munkája merítette ki életerejét. Több hazai nyomdász életében is megfigyelhetjük, hogy legnagyobb teljesítményű évük után hamarosan sirba szálltak.

Érdekes még megjegyezni, hogy Mantskovit Bálint már 1577-ben kapcsolatba került Balassi Bálint egy művével, a *Beteg lelkeknek való füves kertecskével*, amikor azt Bornemisza megbízásából, *Vigasztaló könyvecske* címen, a fordító Balassi neve nélkül, a *Négy könyvecske* negyedik részeként¹⁵ kinyomtatta, és a kiadást gazdája halála után, 1584-ben meg is ismételte.¹⁶

A könyv- és nyomdatörténeti adatok egybevetésével így közelebb jutottunk a Balassi-epicedium első kiadásának megismeréséhez. Rimay kiadás-terve már ekkor sem valósult meg teljesen. Balassi Bálint összegyűjtött verseinek és saját költeményiének kiadása pedig, mint tudjuk, egész életében csak terv maradt.

Hervay Ferenc

Ferenc Hervay

UNE SOLUTION À L'HISTOIRE DE L'ÉDITION DU CHANT FUNEBRE DE JÁNOS RIMAY SUR BALASSI

Ce sont des caractéristiques typographiques qui permettent à établir que l'«epicedium» de János Rimay écrit sur Bálint Balassi n'a pas été imprimé à Bártfa, mais à Vizsoly en 1596. Les introductions qui existent dans des copies manuscrites, mais qui ne peuvent pas être retrouvées dans les deux exemplaires imprimés subsistants de l'«epicedium», n'ont pas été imprimées, probablement à cause de la mort de l'imprimeur Bálint Mantskovit, survenue dans la même année.

¹³ RMK II. 271.

¹⁴ Hasonmás: Rimay János összes művei. Összeállította ECKHARDT SÁNDOR. Bp. 1955. 10. és 11. lap között.

¹⁵ RMK I. 138.

¹⁶ RMK I. 208.